

AKADEMSKA INKLUZIVNA
ASOCIJACIJA

Priručnik za izveštavanje o osobama sa hendikepom

Prvo izdanje

Priručnik za izveštavanje **o osobama sa hendikepom**

Izdavač:

Akadska inkluzivna asocijacija

Autorka:

Katarina Tomović

Saradnik:

Milan Janković

Lektura:

Slađana Dimitrijević; Vesna Masalović

Grafička obrada:

Marko Polić

Štampa:

Kuća Štampe plus, Beograd

Tiraž:

100

Godina izdanja:

2024.

Prvo izdanje

**AKADEMSKA INKLUZIVNA
ASOCIJACIJA**

Sadržaj

Uvod	4
Šta je hendikep?	6
Zastupljenost osoba sa hendikepom u medijima	7
Ključna je komunikacija	10
Podrška za pripremu i realizaciju intervjua	11
Obezbediti pristupačnost u svakom smislu	14
Teme koje su važne i način njihove obrade	15
Senzacionalizam - skandali i crna hronika	16
Bespotrebna i preterana heroizacija osoba sa hendikepom	19
Vizuelno prikazivanje osoba sa hendikepom u medijima	20
Zloupotreba zvuka u službi patetike	22
Mali rečnik izraza koje (ne) treba koristiti	23
Pojašnjenje pojmova u vezi sa osobama sa hendikepom	26
O autoru i izdavaču	27

Uvod

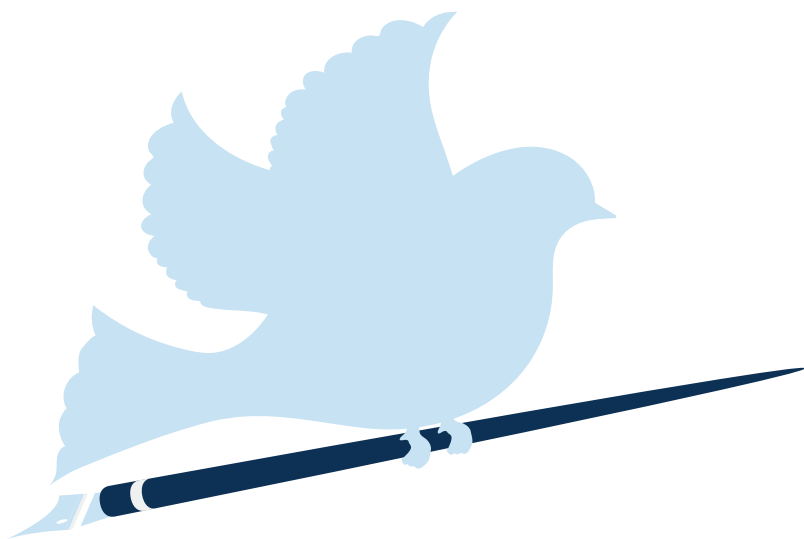
Priručnik je nastao iz potrebe da se standardizuje medijsko izveštavanje o osobama sa hendikepom i namenjen je medijskim radnicima, naročito onima koji se bave društvenim temama i imaju uticaj na publiku koja prati tu oblast. Iako priručnik nije obavezujući za novinare i urednike, on je korisna zbirka preporuka koja će medijskim radnicima rešiti nedoumice u pogledu ophođenja prema osobama sa hendikepom pri medijskom izveštavanju. Priručnik je usklađen sa Kodeksom novinara Srbije, Zakonom o informisanju i Zakonom o zabrani diskriminacije.

Položaj osoba sa hendikepom se vremenom menjao, ali problemi sa kojom se one susreću i dalje su veoma brojni. Postoji potreba za većim prisustvom tema koje se bave osobama sa hendikepom u medijima, ali je, takođe, potrebno i urediti to polje medijskog izveštavanja. Zadatak medija, pored ostalog, je da se bore protiv diskriminacije, a neadekvatno izveštavanje o osobama sa hendikepom može doneti više štete nego koristi. Mnogi novinski tekstovi i prilozi u elektronskim medijima, često bez loše namere, diskriminatorni su i ne utiču na rešavanje problema osoba sa hendikepom, već produbljuju njihovu stigmatizaciju i stereotipizaciju.

U ovom priručniku biće predočeni konkretni primeri dobre i loše prakse sa smernicama kako bi trebalo pristupiti izveštavanju o osobama sa hendikepom. Mnoge smernice

primenljive su i na izveštavanje o drugim osobama koje su u riziku od socijalne isključenosti.

Priručnik je nastao u okviru projekta “Mladi i novinari za bolji medijski pristup inkluziji osoba sa hendikepom”, koji Akademska inkluzivna asocijacija (AIA) realizuje u saradnji sa Udruženjem novinara Srbije (UNS). Projekat je podržala Beogradska otvorena škola (BOŠ) u okviru programa “Mladi i mediji za demokratski razvoj¹”. Priručnik je doprinos Akademske inkluzivne asocijacije razvoju inkluzivnijeg društva.

---

1 Publikacija je nastala u okviru projekta “Mladi i mediji za demokratski razvoj” koji Akademska inkluzivna asocijacija realizuje u partnerstvu sa Beogradskom otvorenom školom i uz podršku Švedske. Stavovi i mišljenja autora izneta u publikaciji ne predstavljaju nužno i mišljenje partnera i donatora

Šta je hendikep?

Hendikep je stanje u kome se nalazi osoba, a koje zahteva neki vid podrške. Podrška može biti u domenu motoričkih radnji, senzornih aktivnosti (vida, sluha), ali i funkcionisanja na nivou hroničnih i mentalnih stanja. Hendikep nije samotrajno, već i stanja koja se periodično javljaju. Osobe sa hendikepom su i osobe koje imaju akutna oboljenja, ili ograničeno funkcionisanje zbog povreda, preloma, medicinskih zahvata, itd.

Hendikep je pojam koji označava potrebu za izjednačavanje uslova, odnosno situaciju u kojoj je osobi ili grupi potreban neki vid podrške zbog uticaja barijera i izazova, ili ih stavljaju u neravnopravan položaj.

Izraz hendikep korišćen je u staroengleskoj igri trampe - "hand in the cap", što u doslovnom prevodu znači ruku u kapu. U igri su dva igrača razmenjivala predmete različitih upotrebnih vrednosti ili posede, a sudija odlučivao da li imaju istu vrednost, odnosno koliko jedan od vlasnika treba da doda kako uložena vrednost bila izjednačena. Nakon toga, koncept hendikepa je zaživeo u konjičkom sportu u vidu dodavanja tegova trkačkim grlima čiji jahači su lakši i to do težine najtežeg jahača, a sa ciljem jednakog opterećivanja svih grla i samim tim izjednačavanja uslova. Kasnije, hendikep kao koncept izjednačavanja počinje da se koristi u sportskom klađenju kako bi označila prednost koju određena ekipa ima, a koja se može ogledati u golovima, koševima, poenima, procentima i drugim veličinama i sa

ciljem postizanja odnosa 1:1 u situacijama kada rivali imaju različite predispozicije u vidu iskustva, pripremljenosti, kvaliteta ili forme. Tu prednost učesnik dobija unapred od kladionice. U slučaju kada se takmiče dva tima ili individue, hendikep se realizuje tako što se slabijem timu daje određena prednost, dok se timu koji je favorit određuje razlika kojom treba da pobedi kako bi opravdao prednost i kako bi se stekli uslovi za isplatu opklade u odnosu 1:1. Koncept hendikepa u sportskom klađenju je najbolji primer izjednačavanja nejednakosti u društvenom kontekstu i njihovog svođenja na egzatnost brojki i numerički prikaz.

Zastupljenost i kako su osobe sa hendikepom predstavljene u medijima

Osobe sa hendikepom su skoro nevidljive u javnosti iako su najveća od svih „podreprezentnih“ populacija². Sa druge strane, novinari su često iznenađeni informacijom o tome koliko veliki deo društva čine osobe sa hendikepom u Srbiji, ali i na globalnom nivou. Razlozi su brojni - od arhitektonske i druge (ne) pristupačnosti, preko stereotipa, do dubljih sistemskih i kulturoloških problema. Smatra se da osobe sa hendikepom čine mali deo društva, pa im se ne posvećuje prostor u medijima. Čak i medijski sadržaji koji su posvećeni osobama sa hendikepom često

---

2 Procene Svetske zdravstvene organizacije i EU su da osobe sa hendikepom čine oko 20% populacije dok je u Republici Srbiji po popisu iz 2022. godine procenat osoba sa invaliditetom oko 5% što je jedan od primera koji dokazuju da koncepti hendikepa i invaliditeta nisu sinonimi, te da je pogrešno „disability“ svoditi i prevoditi kao invaliditet.

su na ivici diskriminacije ili čak prelaze tu granicu. Ipak, Kodeks novinara Srbije, u poglavlju IV "Odgovornost novinara" podseća da je "novinarska profesija nespojiva sa širenjem bilo koje vrste: polnih, rodničkih, etničkih, rasnih, socijalnih, ili verskih stereotipa. Predrasude koje novinari privatno imaju, ne smeju da budu emitovane/objavljene ni u kakvom kontekstu, ni otvoreno, ni prikriveno".

Ukoliko želite da se bavite ovim temama, potrebno je da poštujuete i odredbu Prvog poglavlja Kodeksa novinara Srbije "Istinitost izveštavanja", koja kaže da je "novinar dužan, kada je to neophodno, da konsultuje što više izvora i da im omogući da iznesu svoj stav". Kada obrađujete temu u vezi sa osobama sa hendikepom neophodno je da uključite relevantne sagovornike. Osim izvora iz raznih ministarstava i drugih državnih tela koji se bave tim temama, potrebno je konsultovati organizacije koje okupljaju osobe sa hendikepom, ali i pojedince koji mogu govoriti o ličnim iskustvima. Ukoliko nemate odgovarajućeg sagovornika - predstavnika osoba sa hendikepom, dovodite u pitanje objektivnost priče. Ova preporuka se može izuzeti ukoliko je od javnog interesa izvestiti o određenom problemu ili događaju, ali je potrebno objasniti zašto u izveštaju nedostaje ključni sagovornik.

Brojne kritike medijima, koje upućuju ne samo osobe sa hendikepom, već i brojne druge osobe u riziku od socijalne isključenosti, odnose se na to da ih se mediji sete samo kada se obeležavaju međunarodni dani koji su im posvećeni ili ukoliko dođe do nekog incidenta. Kako bi se

poboljšala zastupljenost osoba sa hendikepom u medijima potrebno je da se mediji njima bave i u svakodnevnom izveštavanju i na taj način posredno ili neposredno ukažu na potrebu ostvarivanja njihove ravnopravnosti u društvu i svakodnevnom životu. Iako je novinarsko pravilo da je za tekst neophodan neposredan povod, pitanja koja se tiču osoba sa hendikepom toliko su brojna da mnoga od njih mogu biti povod sam po sebi.

Kada je reč o zastupljenosti osoba sa hendikepom u medijima važno je napomenuti da one mogu i treba da budu prisutne ne samo kao sagovornici o temama koje se tiču hendikepa, već i kao ravnopravni sagovornici o temama u kojima su stručni ili ih se tiču na drugi način.

Ukoliko radite anketu na ulici uključite i osobe sa hendikepom u svoje ispitivanje, jer su i one ravnopravni članovi društva. Suština je predstaviti osobe sa hendikepom kao osobe, a tek onda kao nekoga ko ima poteškoću u funkcionisanju i kome je potreban određeni vid podrške.

Ključna je komunikacija

Mnogi novinari odustaju od potrage za sagovornicima koji imaju hendikep iz straha ili neznanja kako da ostvare kontakt sa njima ili nastave komunikaciju. Ne plašite se da pitate osobe sa hendikepom da govore o određenoj temi ukoliko smatrate da bi mogle biti relevantan sagovornik samo zato što mislite da bi njihov hendikep mogao da bude prepreka za razgovor. Na primer, ukoliko želite da pozovete osobu sa hendikepom na snimanje priloga na lokaciji za koju smatrate da će joj biti teško da na nju dođe, potrebno je da joj predočite kako lokacija izgleda i koji su uslovi za dolazak do nje, a onda pustite osobu sa hendikepom da sama proceni da li joj je dolazak izvodljiv.

Ukoliko razgovarate telefonom sa slepom ili slabovidom osobom i želite da je zamolite da nastavite konverzaciju u pisanoj formi pitajte je da li poseduje glasovni softver koji bi joj omogućio da komunikaciju nastavite u tom obliku.

Takođe, ukoliko za sagovornika imate osobu koja je gluva ili nema govornu funkciju najbolje je da komunikaciju započnete slanjem poruke (sms, e-mail ili društvene mreže) i pitate je koji način komunikacije je njoj najadekvatniji. Najčešće, osobe koje ne čuju ili govore otežano, ili uopšte ne govore, se oslanjaju na pisanu komunikaciju ili komunikaciju sa angažovanjem druge osobe u ulozi tumača (za otežan govor) ili znakovnog prevodioca. Ipak, sa napretkom tehnologije i poboljšanjem kvaliteta slušnih aparata, najveći broj osoba koje ne čuju ili imaju oštećenje

sluha sa oslanja na govornu verbalni komunikaciju, ali je prilikom razgovora sa njima potrebno da ostvarite i vizuelni kontakt licem kako bi mogle da „čitaju“ sa usana.

Podrška za pripremu i realizaciju intervjua

Osobe sa hendikepom, kao i svi, imaju svoj način funkcionisanja i potreban im je određeni vid podrške za pojedine aktivnosti. Kako biste olakšali pripremu i realizaciju samog razgovora potrebno je da postavite nekoliko pitanja svom sagovorniku i da mu ponudite podršku ukoliko mu je ona potrebna, ali da na njoj ne insistirate.

Pre svega, pitajte sagovornika šta mu je potrebno kako bi se pripremio za intervju - materijali u pisanom ili govornom obliku, dodatne informacije o temi razgovora, itd. Kada je reč o realizaciji s, pitajte da li će tokom snimanja biti potreban bilo kakav vid podrške. Objasnite kako izgleda lokacija i prostor u kom se snima, kako se do njega dolazi, koji je sprat, da li ima lift, rampa, pokrete stepenice, da li je dobro obeležena zgrada, ulaz, kancelarija...

Kao medij potrebno je da obezbedite pristupačnost svojim sagovornicima. Ukoliko se studio nalazi u zgradi koja nema lift, rampu ili pokretne stepenice potrudite se da prilog snimate na lokaciji kojoj će vaš sagovornik moći da pristupi.

Arhitektonski i drugi fizički uslovi u samom studiju ili na lokaciji su takođe bitni, pa je tako dobro napomenuti

ukoliko će biti jakih reflektora, stepenika, stolica i fotelja koje iziskuju određeni položaj nogu. Važno je ukazati i na način funkcionisanja medija ili tog tipa razgovora. Objasnite da li ćete koristiti mikrofoni ili bubice i gde će ona biti zakačena. To će vam olakšati rad, jer ukoliko radite sa slepom osobom ili osobom koja ima nekontrolisane pokrete veoma je značajno i za vas i za nju da bude svesna prisustva mikrofona u koji može udariti rukom tokom razgovora itd. Uz to, savetuje se i da prilagodite korišćenje opreme, ukoliko je to moguće. Ako osoba ima nekontrolisane pokrete koji bi mogli uticati na kvalitet zvuka potrebno je da prilagodite udaljenost mikrofona, bubice ili pecaljke od sagovornika.

Raspitajte se o načinu funkcionisanja osobe tako da intervju protekne što bolje za oboje. Ako je sagovornik osoba koja muca morate računati na dodatno vreme za pripremu, ali i samu realizaciju razgovora. Nemojte da završavate rečenice sagovornicima koji mucaju. To može biti uvredljivo, a sa druge strane možda osoba nije htela da kaže to što ste vi izgovorili. Ukoliko je sagovornik osoba koja ima poteškoće sa kretanjem ili stajanjem možda će joj biti zgodnije da sedi ili da se nasloni na nešto tokom razgovora. Ako je sagovornik slepa ili slabovida osoba najavite ukoliko joj pružate ruku, želite da joj pomognete oko kretanja i slično, kako bi ona mogla da očekuje takav pokret.

Nekim osobama sa hendikepom biće potrebne pauze tokom razgovora, a nekima je potrebna podrška personalnog asistenta. Pitajte da li će sagovornik doći sa nekim ukoliko je to od značaja za proces (zbog malog studija ili

drugih uslova produkcije). Ukoliko sagovornik dođe sa personalnim asistentom, ne zaboravite da je i dalje on kompetentni sagovornik i da sa njim razgovarate direktno, a ne posredstvom asistenta. Zbog svega navedenog veoma je važno da ostvarite dobru i otvorenu komunikaciju sa sagovornikom pre intervjua kako biste i vi i on bili spremni.

Pitajte sagovornika koje vreme mu odgovara (osim ukoliko je reč o zaključanom terminu ili direktnom uključenju), jer pojedine osobe sa hendikepom zbog terapije koju uzimaju mogu biti usporenije u određeno doba dana. Drugi, pak, imaju smanjenu funkcionalnost posle uzimanja terapije ili moraju da pojedu svoj obrok u tačno određeno vreme.

Nikako nemojte insistirati na podršci ukoliko je sagovornik odbija. Imajte uvek u vidu da je svačije funkcionisanje drugačije i da neke stvari možda mogu uvrediti sagovornika i postaviti ga u inferiorni položaj. Preterano ulaženje u lični prostor, ili uzimanje štapa mogu biti neprijatni. Kao što se ne unosite u lice i ne dodirujete druge sagovornike (koji nemaju hendikep) ili njihove lične stvari, to ne bi trebalo da radite ni sa osobama sa hendikepom. Dodatno, ako ste u prostoru slepe osobe nemojte pomerati njene stvari, a da joj to ne kažete, jer je velika verovatnoća da osoba tu stvar neće moći lako da nađe iz razloga što slepe osobe formiraju svojevrsnu mapu u pamćenju na osnovu koje znaju gde se koja stvar nalazi u prostoru.

Potrebno je da novinar bude strpljiv i ima razumevanja za sagovornika. To utiče i na druge članove medijskog tima.

Kao novinar/ka imate odgovornost da okruženje učinite prijatnim i senzibilisanim za sagovornika, a snimatelji, tonci i ostali članovi ekipe treba na isti način da se ophode prema vašem sagovorniku. Pre nego što sagovornik dođe, porazgovarajte sa svojim timom i objasnite mu ukratko kako bi trebalo da se odnose prema njemu. Nakon nekoliko sagovornika sa hendikepom i vaši saradnici će biti senzibilisani. To je način na koji se stvara senzibilisano medijsko polje i društvo u celini, koje prihvata i uvažava različitost.

Obezbediti pristupačnost u svakom smislu

Pristupačnost ne svodi samo na uklanjanje fizičkih i prostornih barijera, već i omogućavanje informativne pristupačnosti., odnosno da svi mogu da pristupe informacijama. Kako bi jedan medij bio Potreban je prevod na znakovni jezik za audio-video sadržaje ili titlovi za gluve, kao i glasovni softver za slepe osobe. Upravi vaše medijske kuće možete predložiti da obezbedi glasovni softver koji bi "čitao" pisani sadržaj slepim i slabovidim osobama. Ukoliko radite na televiziji bitno je da i gluve osobe mogu doći do informacija koje u svojim video formatima prezentujete. Naročito je bitno da postoji titl za one sadržaje gde nije vidljiv sagovornik, već kada je u kadru neka pokrivalica ili se čuje glas novinara iz ofa. Tada gluva osoba nije u mogućnosti čak ni da čita sa usana i neće imati nikakvu informaciju o tome šta je tema i sadržaj vašeg priloga.

Teme koje su važne i način njihove obrade

Odabir teme je od izuzetnog značaja i za medije i za osobe sa hendikepom. Do senzacionalizma i preterane ili neopravdane heroizacije dolazi delom i zbog toga što se mediji često bave temama koje nisu od velikog značaja za osobe sa hendikepom. I kada izveštavaju, temama pristupaju iz pogrešnog ugla u borbi za gledanost i "klikove".

Kao medijski radnik trebalo bi da se bavite temama koje će ukazati na postojeće probleme i potencijalna rešenja. Teme zapošljavanja, uslova rada, pristupačnosti bilo koje vrste, psihološke podrške, inkluzije, diskriminacije, zdravstvenog sistema, birokratije veoma su značajne za osobe sa hendikepom, jer se tu kriju problemi koji ih čine neravnopravnim članovima društva koji ne mogu da ostvare svoja osnovna prava.

Kako biste došli do tema potrebno je da istražujete, ali i da razgovarate sa osobama sa hendikepom kako biste bolje spoznali sa kojim poteškoćama se susreću. Zapitajte se: "Da sada moram da koristim kolica kako bih prešao/la ulicu, kako bih sišao/la niz ovu strminu/stepenice; da imam povez preko očiju kako bih znao/la koji autobus dolazi, kada se uključilo zeleno svetlo na semaforu". Iako ne deluje da često ima povoda za bavljenje temama osoba sa hendikepom upravo u aktuelnim dešavanjima možete tražiti spone. Ukoliko je u toku predizborna kampanja zapitajte se kako glasa osoba koja je korisnica kolica, ako objekat u kome

glasa nema rampu i/ili lift; kako glasa slepa osoba umesto koje treba neko drugi da zaokruži redni broj kandidata, kako glasa osoba koja ne može da dođe na biralište itd. Ako je najavljeno uvođenje novih prevoznih sredstava (novi autobusi, tramvaji, metro, rečni saobraćaj itd) postavite pitanje da li će moći da se uđe kolicima ili sa štakama. Ukoliko je vreme festivala razmislite o tome da li filmove mogu pratiti slepi ili gluvi ljudi, kako osobe sa otežanim kretanjem posećuju kulturne manifestacije i slično. Svuda oko nas su teme koje se tiču osoba sa hendikepom, samo je potrebno posmatrati.

Senzacionalizam - skandali i crna hronika

Nažalost, veliki broj medija i novinara na senzacionalistički način izveštavaju o osobama sa hendikepom. Naslovi često sadrže paušalne ocene, pretenciozne izraze i kontekst koji ukazuje na sažaljenje ili preteranu heroizaciju. Delovi naslova poput: "tuga do neba", "žalosno", "tužna slika", "očaj" nisu od javnog interesa i služe samo da izazovu burne emocije i privuku pažnju. Prema osobama sa hendikepom treba se odnositi na dostojanstven način. kao što je navedeno u IV poglavlju Kodeksa novinara Srbije "Odgovornost novinara" "novinar je dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa".

Važno je ne donositi ocene o tome koji je hendikep veći ili

manji, bolji ili gori, lakši ili teži. Svaka osoba funkcioniše sa svojim problemom, odnosno sa okolnostima koje joj otežavaju funkcionisanje, a merenje takvih stvari kosi se sa principima ljudskih prava. Loši primeri su: “on je težak invalid” ili “ima težak oblik invaliditeta/hendikepa”.

Zdravstvene teme o osobama sa hendikepom su “klizav teren” na kom se novinar može naći. Ljudi koji imaju zdravstveni problem u stalnoj su potrazi za lekom ili načinom izlečenja. Pojedinci i farmaceutske kompanije u tome mogu videti svoj interes i plasirati informacije u javnost koje mogu izazvati zabunu. Novinar je dužan da proveri izvore informacija i da se konsultuje sa stručnjacima, a ne da prenosi informacije koje su irelevantni izvori plasirali kako bi stekli ličnu korist.

Kako se o osobama sa hendikepom često izveštava kada dođe do nekih incidenata bilo da su one krivci ili žrtve, potrebno je sa naročitom pažnjom izveštavati o tome. Kodeks novinara Srbije u poglavlja “Odgovornost novinara” predviđa da se “u izveštajima o krivičnim delima, nacionalna, rasna, verska, ideološka i politička pripadnost, kao i seksualno opredeljenje, socijalni i bračni status osumnjičenih lica ili žrtava, pominju samo u slučaju kada su opredeljenja, pripadnost ili status u neposrednoj vezi s vrstom i prirodom počinjenog krivičnog dela”. Savet je da se hendikep osobe ne spominje osim ukoliko nije od značaja za slučaj ili da se ne ističe u prvi plan. Naslovi poput: “Invalid ubijen na stanici”, “Dečak sa Daunovim sindromom pokrao staricu u prodavnici” nikako nisu dobri, jer mogu žigosati sve

ostale osobe koje imaju pomenute hendikepe. Takođe, u tim slučajevima nije potrebno naglašavati vrstu hendikepa zato što ona nije od presudnog značaja za slučaj. Sa druge strane, ukoliko je zdravstveno stanje, odnosno dijagnoza bila olakšavajuća okolnost za počinioca u studskom procesu tada ona jeste značajna za proces, ali podleže kontroli Zakona o zaštiti podataka o ličnosti. U sedmom poglavlju Kodeksa novinara Srbije je takođe propisano da "čak i ukoliko nadležni državni organi objave podatke koji spadaju u domen privatnosti počinioca ili žrtve, mediji tu informaciju ne smeju da prenose. Greška državnih organa ne podrazumeva „dozvolu“ za kršenje etičkih principa profesije. To je definisano i Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti u članu 17.

Ukoliko novinar u skladu sa Kodeksom ne otkriva identitet žrtve, ali navede njene inicijale, mesto gde živi i njen hendikep, njen identitet skoro da nije uopšte zaštićen. Ako se u nekom novinskom tekstu ili prilogu kaže da je silovana, a potom ubijena dvadesetpetogodišnja M. N. iz sela Jabuka kod Pančeva koja je obolela od spinalne mišićne atrofije zbog koje je koristila pomagala za kretanje - svi u selu Jabuka, a verovatno i šire znaće ko je ona. Podatak o vidljivom hendikepu može prilično obelodaniti identitet žrtve naročito u kombinaciji sa drugim ličnim podacima poput godina, mesta stanovanja ili zaposlenja u određenoj firmi.

Pretpostavka da osoba sa hendikepom ne može biti počinitelj zločina takođe predstavlja vid predrasude i ne doprinosi javnom interesu. To nas uvodi u temu prezaštićenosti i heroizacije.

Nepotrebna i preterana heroizacija osoba sa hendikepom

Mnogi mediji, često u najboljoj nameri, želeći da naprave pozitivnu priču koja motiviše, pribegavaju stvaranju heroja od osoba sa hendikepom. Tako se u medijima mogu videti hvalospevi o osobama sa hendikepom koje samostalno funkcionišu, završile su fakultet, zaposlene su na visokim pozicijama itd. Važno je napraviti granicu - kada hvalimo nekoga zbog njegovih uspeha, a kada to činimo samo zato što ima određeni hendikep. Nemojte hvaliti osobu sa hendikepom za obavljanje svakodnevnih uobičajenih stvari, jer to ne biste radili sa osobom koja nema hendikep, zar ne?

Naravno, ukoliko se uspeh određene osobe bazira na njenim ličnim naporima koji prevazilaze uobičajene okvire sasvim je u redu pohvaliti tako nešto. Postoje brojni primeri osoba sa hendikepom koji su postigli mnogo toga u svojim profesijama, sportovima, umetnosti uprkos barijerama koje su postojale. Važno je istaći sa kojim preprekama se određena osoba susrela i kako je moguće prevazići ih, jer su to teme od opšteg interesa. Interes javnosti je da zna koji su problemi na koje osobe sa hendikepom nailaze u svom svakodnevnom funkcionisanju, kao i šta i kako bi to moglo da se promeni da bi došlo do pozitivnih rezultata. Osnovno je da ne pretpostavljate da li neko nešto može ili ne može da uradi zbog svog hendikepa.

Vizuelno prikazivanje osoba sa hendikepom u medijima

Mediji su snažno sredstvo za širenje informacija i poruka koje se veoma dobro prenose vizuelnim sadržajima. Zato je bitno da se ti sadržaji koriste na adekvatan način. Već je bilo reči o dostojanstvu osoba sa hendikepom kada se radi o njihovom predstavljanju u medijima. Osobe sa hendikepom su u određenom broju slučajeva u tekstu dostojanstveno predstavljene, ali vizuelni deo nije etički ispratio tekst. Imamo slike i video materijale koji se fokusiraju isključivo na hendikep, pa se skoro uvek za ilustracije koriste kolica ili beli štap čak i kada se tekst ili prilog uopšte ne tiču korisnika kolica ili belog štapa. Ne samo da to utiče na verodostojnost, jer nije ispraćen kontekst, takva neusklađenost u sadržaju može pokazati i nemar medijskih radnika, jer generalizuju sve osobe sa hendikepom. Osim toga, stavljanjem pomagala u prvi plan ističe se hendikep, a ne osoba i njena ličnost.

Ukoliko se pravi foto ili video materijal koji će ilustrovati temu potrebno je da se to uradi diskretnije, odmerenije i sa "ukusom". Ako je tema pristupačnosti prikažite kako se kolica penju na ivičnjak koji nije oboren, neka se vidi zvučni aparat na semaforu, izlizana taktilna staza ili nedostajući rukohvati na stepenicama.

Sugestija je da pitate sagovornika na licu mesta da li bi mu smetalo da ga fotografišete u kolicima, sa štakama, da li možete da uslikate izbliza neko od sredstava koja koriste u svakodnevnom funkcionisanju.

Naročit problem predstavlja fokus kamere na očima ljudi koji imaju strabizam ili su slepi, na iskrivljenim rukama ili nogama kod ljudi koji imaju mišićna ili koštana oboljenja, rukama koje se tresu od Parkinsonove bolesti ili posledica moždanog udara.

Umesto da zloupotrebite hendikep, potrudite se da se sagovornik izgleda i oseća se na snimanju što bolje, kako bi celokupan medijski proizvod bio bolji. Da biste to postigli potrebno je da pitate sagovornika koji položaj mu najviše odgovara i da li zna iz kog ugla izgleda bolje. To je naročito važno kod osoba koje ne vide, pa ne znaju kako treba da se okrenu, da li treba da podignu glavu više, usmere lice ka određenoj tački, isprave se...

Uz to, u svrhu senzacionalizma, često kamera "voli" da zumira lice i oči kada sagovornik govori o temi koja je za njega bolna. Očekujući reakciju publike televizijska kamera neretko beleži suze i drugi vid potresne scene, što predstavlja zloupotrebu osećanja sagovornika i njegovog emotivnog stanja. To je čest slučaj kada sagovornik govori o nekim poteškoćama u životu i funkcionisanju, kada se seća kako je došlo do nesreće u kojoj je zadobio određeni hendikep ili kroz kakve je teške trenutke prošao zbog stigmatizacije i slično. O tome govori i poglavlje "Odnos prema izvorima informisanja" Kodeksa novinara Srbije, u kome se navodi da "novinar nikada ne sme da zloupotrebi emocije drugih ljudi, njihovo neznanje ili nedovoljnu sposobnost rasuđivanja". Odredba naročito se odnosi na slučajeve žrtava, koje mogu biti potresene bilo što se događaj tek odigrao ili su u stanju šoka.

Manipulacija kamerom je veoma prisutna u medijima, a etički je apsolutno nedopustiva. Ugao kamere može ukazati na odnos moći, pa je tako jedno od osnovnih pravila TV novinarstva da kamera uvek bude u visini očiju sagovornika kako bi gledalac i sagovornik bili "na istom nivou". Neretko se dešava da, najčešće iz nepažnje, mediji snimaju sa visine osobu koja sedi u kolicima. To daje utisak da je sagovornik inferioran u odnosu na kameru ili fotoaparatus. Podsetite svoje kolege snimatelje i fotoreportere da obrate pažnju na takve stvari.

Zloupotreba zvuka u službi patetike

Zvučni efekti i muzička podloga su tu kako bi prilog učinili bogatijim. Mediji često koriste "tužnu" muziku kako bi pojačali emocionalni doživljaj publike. Time se sugerše upravo pasivizacija osobe sa hendikepom, njena potčinjenost, loš položaj i izaziva sažaljenje.

Sa druge strane, mediji ponekad koriste i preterano "razdraganu" ili muziku koja motiviše, često i vokalno instrumentalnu, čak i kada to nije opravdano samo kako bi doprineli heroizaciji te osobe.

Mali rečnik izraza koje (ne) treba koristiti

Iako je ophođenje prema osobama sa hendikepom i poboljšanje njihovog položaja svakako bitnije od terminologije koju mediji koriste, ipak treba imati na umu da su neke reči uvredljive i da ih treba izbegavati. Sledi lista reči i izraza koje ne bi trebalo koristiti, kao i spisak onih koje novinari mogu koristiti kao zamenu za njih u svom izveštavanju, ali i svakodnevnom životu.

Prve dve reči koje treba izbegavati su "invalid" i "hendikepiran". Obe reči su etiketirajuće i u prvi plan ističu invaliditet ili medicinsko stanje stavljajući tako ličnost osobe u drugi plan. Termin invalid, dovodi se u vezu sa značenjem latinskog korena i njegovom upotrebom u romanskim jezicima "bespomoćan, nemoćan, manje vredan". Umesto toga možete reći osoba sa hendikepom. Izraz "osoba sa invaliditetom" nije pogrešan, ali je "osoba sa hendikepom" više u skladu sa ljudskim pravima, jer, pre svega, obuhvata mnogo širi pojam i veći broj ljudi, a i ukazuje na to da je reč o osobi kojoj je potrebna podrška, a ne o njenom hendikepu.

Izbegavati termine kao što su: "osobe sa smetnjama u razvoju" (jer, na primer, osoba od 40 godina više nije u razvoju), "osobe sa mentalnim smetnjama", "mentalno oboleli", "intelektualno oboleli". Umesto toga možete reći "osobe sa mentalnim hendikepom".

Takođe, sintagma osobe sa posebnim potrebama je

neadekvatna iz više razloga, a pre svega što dolazi do zamene teza i hipokrizije prema načinu zadovoljenja ili ostvarivanja potreba osoba sa hendikepom naspram zadovoljenja istih tih potreba kod ljudi bez hendikepa. Jednostavno, osobe sa hendikepom ostvaruju svoje potrebe u skladu sa svojim funkcionisanjem, kao i ljudi bez hendikepa, ali uz određene improvizacije, prilagođavanje ili neki od vidova podrške. Jednostavno, zbog zamene teza, „obične“ potrebe ljudi osoba bez hendikepa su neznanjem ili nerazmišljanjem postale „posebne“ ili „specijalne“ potrebe ljudi, žena, dece i generalno osoba sa hendikepom samo zbog načina zadovoljenja, što je nekorektno, potcenjujuće i diskriminatorno prema osoba sa hendikepom.

Preporučuje se da se ne koriste izrazi kao što su: „dijabetičar“, „distrofičar“, „paraplegičar“, „autističar“, „daunovac“ itd, jer su takođe etiketirajući pojmovi koji ističu hendikep pre ličnosti. Umesto toga koristite izraze: „osoba sa dijabetesom“ ili „osoba obolela od dijabetesa“, „osoba sa Daunovim sindromom“. Takođe, potrebno je izbegavati izraze poput „osobe u (invalidskim) kolicima“ ili „vezan za kolica“, već bi trebalo koristiti izraz „korisnik ili korisnica kolica“, čime se daje do znanja da je reč o osobi kojoj kolica služe kao sredstvo za funkcionisanje, kao što osobe bez hendikepa koriste razna druga sredstva kako bi obavljala svakodnevne aktivnosti. Izrazom „osoba u kolicima“ previše se skreće pažnja na kolica koja u tom kontekstu postaju glavna karakteristika te osobe, a ne ona sama kao ljudsko biće sa ličnim osobinama, željama...

Naravno, nikako ne treba koristiti izraze koji su očigledno uvredljivi kao što su: "slepac", "gluvać", "mutav", "gluvonem". Umesto toga mogu se koristiti izrazi kao što su: "slepa osoba", "slabovida osoba", "osoba oštećenog vida ili sluha", "gluva ili na gluva osoba", "osoba sa poteškoćama u govoru". Većina osoba koje su gluve nisu neme, zato je pogrešan izraz "gluvonem".

Nedopustivi su i izrazi: "sakat", "bogalj", "grbavac" i slični arhaični termini.

Kada govorite o nekoj vrsti podrške koja je omogućena ili koju je potrebno omogućiti osobama sa hendikepom nemojte to predstavljati kao humanost. Npr. "Opština je posvećena humanitarnom radu, pa je tako obezbedila i rampu za prilaz korisnicima kolica". Obezbeđivanje osnovnih uslova za funkcionisanje osoba sa hendikepom u društvu nije stvar humanosti, već obezbeđivanja jednakih elementarnih uslova i prava za sve građane.

Važno je da znate da postoje osobe sa fizičkim, mentalnim i nevidljivim hendikepima.

Osobe sa nevidljivim hendikepima skoro da nemaju nikakav medijski prostor upravo zbog toga što njihov hendikep nije fizički vidljiv. To mogu biti hronična oboljenja ili stanja poput dijabetesa, srčanih oboljenja, disleksije, pa čak i hronične migrene koja otežava svakodnevno funkcionisanje. Ovim ljudima potreban je medijski prostor, jer su nevidljivi, upravo kao i njihov hendikep i zbog toga nemaju dovoljnu podršku ni sistema, ni društva u celini.

Pojašnjenje pojmova u vezi sa osobama sa hendikepom

Personalni asistent je osoba koja pomaže osobi sa hendikepom u njenom svakodnevnom funkcionisanju. To može biti član porodice ili druga osoba koja to radi kao posao ili iz ličnih razloga.

Beli štap je štap koji koriste slepe osobe za kretanje u prostoru. Izraz se često koristi i u prenesenom značenju za označavanje samih slepih osoba, pa se tako dan posvećen njima naziva Svetski dan belog štapa.

Paraolimpijac je učesnik na Paraolimpijskim igrama, odnosno Olimpijskim igrama za osobe sa hendikepima koji su u vezi sa kretanjem ili vidom.

Pristupačnost je mogućnost pristupa određenim lokacijama, informacijama i materijalima u cilju svakodnevnog funkcionisanja. Potrebno je razlikovati dostupnost i pristupačnost. Dostupnost znači da nešto postoji, a pristupačnost da neko to zaista može da koristi. Tako može postojati rampa za prilaz nekom objektu, ali da je njen nagib preveliki ili da nema rukohvate, da je oštećena ili da "ne vodi nikuda".

Taktilne staze su staze izraženog reljefnog dizajna koje pomažu slepim osobama da se kreću korišćenjem belog štapa.

O autoru i izdavaču

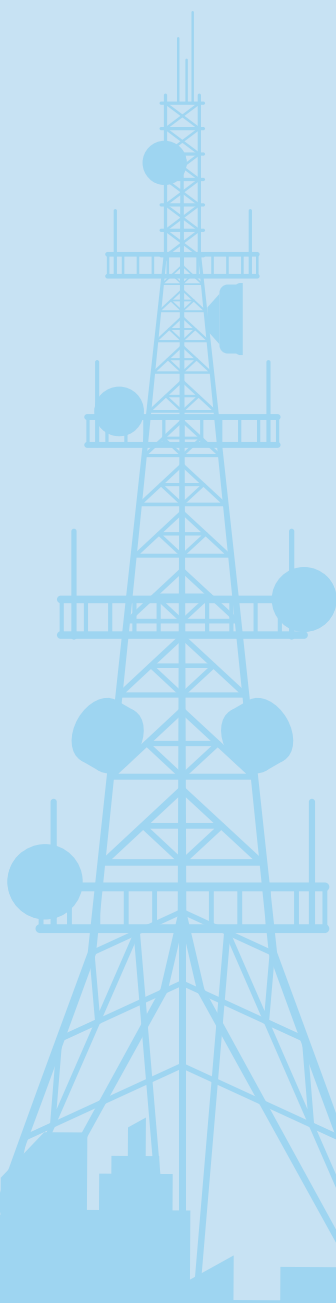
Akadska inkluzivna asocijacija (AIA) je nevladina, nestranačka, neprofitna organizacija koja se bori za ostvarivanje i poštovanje ljudskih prava i izjednačavanje mogućnosti mladih i studenata sa hendikepom kroz kreiranje uslova za inkluzivno formalno i neformalno obrazovanje i primenu socijalnog modela pristupa hendikepu. AIA je osnovana kao Udruženje studenata sa hendikepom (USH) 2000. godine sa ciljem pružanja podrške osobama sa hendikepom u visokom obrazovanju i stvaranja uslova koji bi omogućili samostalnost i ravnopravno učešće osoba sa hendikepom. Kao prva organizacija u Srbiji (SR Jugoslaviji) koja okuplja mlade ljude sa različitim tipovima hendikepa, bez obzira na medicinsku dijagnozu, kao i mlade ljude bez hendikepa kroz inkluzivni, cross-disability pristup, organizacija se odlučila za angažovanje u širem društvenom kontekstu od visokog obrazovanja.

Prateći viziju "Inkluzivno društvo izjednačenih mogućnosti u kome osobe sa hendikepom imaju aktivnu i ravnopravnu ulogu", misija Akadske inkluzivne asocijacije je da zagovara razvoj inkluzivnih politika, edukuje različite aktere, podstiče učešće osoba sa hendikepom u procesima donošenja odluka, pruža im podršku i podiže svest o potrebi unapređenja njihovog položaja i prava.

Autorica priručnika je master novinarka Katarina Tomović koja se godinama bavi temama koje su od značaja za osobe u

riziku od socijalne isključenosti. Završila je osnovne i master studije na Fakultetu političkih nauka u Beogradu i radila na portalima, televiziji i u novinskoj agenciji. Dobitnica je novinarskih nagrada u različitim kategorijama.

Rad Akademske inkluzivne asocijacije podržava Švedska u okviru programa Beogradske otvorene škole „Mladi i mediji za demokratski razvoj“.